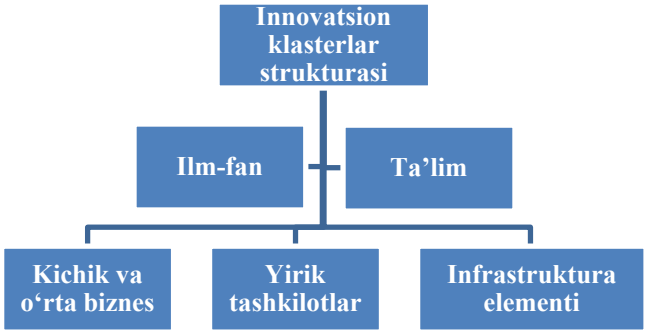
AGROSANOAT MAJMUASI KLASTERLARI FAOLIYATINING SAMARADOLIK KO‘RSATKICHLARI TAHLILI

Raxmatov Komoliddin Uralovich
Guliston davlat universiteti katta o‘qituvchisi
Jakbaraliyev Muxammadali Jamshid o‘g‘li
Guliston davlat universiteti talabasi

Agrosanoat klasterlash tajribasi dunyo amaliyotidan o‘tgan jarayondir, agrosanoat ishlab chiqarish miqdorini ko‘paytirmasdan, strukturaviy o‘zgarishlarga, maxsulotlarni raqobatbardoshligi ortadi, innovatsion yo‘nalish jadallashadi. Shuningdek, klasterlash mintaqaviy rivojlanishning eng samarali mexanizmalaridan sanaladi,axoli bandligi va turmush farovonligini oshiradi. Klasterlar innovatsion, ilmiy, ta’lim, sanoat turlari kabi ixtisoslashtirilgan turlarga bo‘linadi [1].

Bugunki kunda klasterlar tarmoqlar, yarim tarmoq asosida ixtisoslashadi, ular makro va mezo darajada mintaqalarning raqobatbardoshligini oshiradi[2]. Garvard biznes maktabi mutaxasislari ma’lumotlariga ko‘ra, ishlab chiqarishda klasterlar ulushi AQSHda 32 %, Shvetsiyada 39 % tashkil etadi[3]. Shu bilan birga qishloq xo‘jaligi tizimidagi jiddiy o‘zgarishlar boshqa sohalarga ham o‘z ta’sirini o‘tkazadi. Shu sababli sohani rivojlantirishda yangi qo‘llanilayotgan innovatsion yangiliklardan keng foydalanish orqali samarali faoliyat ko‘rsatishini ta’minlash mumkin bo‘ladi. “Rivojlangan mamlakatlarda 1 % lik qishloq xo‘jaligidagi qo‘shimcha ishlab chiqarilgan qishloq xo‘jalik mahsuloti sanoat infrastrukturasini 2,5 % ga, qayta tarmog‘ini 1,4 % ga, transport xizmatini 0,33 % ga,savdoni 2,7 % ga oshiradi”[4].

Hozirgi kunda klasterlar turlari bo‘yicha shahar ichki klasterlar, klaster-shahar, klaster-mintaqa, klaster-mamlakatlarga bo‘linadi. Mintaqaviy iqtisodiy rivojlanishda sanoat – innovatsion klasterlarning ta’siri yuqoridir. Klasterlarni tashkil etish va rivojlantirish bo‘yicha M.Porterning ilmiy ishlanmalari ancha mashxurdir. Porter fikricha, klasterlar - o‘zaro geografik gurux xosil qilib, o‘zaro aloqadorlikdagi kompaniyalarning xarakatlanuvchi qobig‘ini tashkl etib, turli-tuman shaklldagi klasterlar bir-birlarini to‘ldirib boradi[5]. Klaster termini mustaqil iqtisodiy tushuncha sanaladi.



1-rasm. Innovatsion agosanoat klasterlarining strukturasi

Porter klasterlarni eng asosiy belgilari sifatida geografik lokalizatsiya, texnologik jihatdan o‘zaro aloqadorlikdagi korxonalar va tashkilotlarning o‘zaro aloqadorlik va bog‘liqlikdagi faoliyatini ko‘rsatadi. Birinchidan, klasterlarning geografik chegaralarini aniqlab olish;

Ikkinchidan, klaster – o‘zaro aloqadorlikdagi korxona va firmalarning maxsus turi sanaladi va klasterlarni chuqur rivojlanish aloqalariga ega bo‘ladi;

Uchinchidan, klasterlar yarim tarmoq xususiyatiga ega sanaladi.

Innovatsion tizimlar natijalari Evropa mamlakatlari misolida innvatsion agrosanoat klasterlar o‘rtasidagi munosabatlar eng qulay shaklda tashkil etishga va rivojlantirishga erishganlar. Bu munosabatlar asosida innovatsion klasterlardagi muammolarni hal etishga bo‘lgan qiziqishlar shakllanadi. Innovatsion aktiv shakliga o‘tadi. Innovatsion klasterlarni tahlil qilish shuni ko‘rish mumkinki, klasterlar samaradorligi ularning miqdor jihatdan ko‘payishi va ular o‘rtasidagi kooperatsiyalarni shakllantirish orqali erishiladi.

Klaster kompaniyalari samaradorligi – samaradorlikning mutlaqo yangicha yo‘nalishi, iqtisodiyotning o‘tish davri belgilarini xarakterlaydi, ishlab chiqarish masshtablarini kengaytirish,

iqtisodiyotning strategik tarmoqlarini rivojlantirish, klasterlar ob'ektlarini rivojlantirish manbalarini shakllantirishdan iborat. Tizimli shaklda integratsiya samaradorligini oshirishda tashkilot va klasterlar shaklida rivojlantirishga ishlab chiqarish omillari ta'sirida bozor va innovatsiyalar rivojlanadi. Klaster samaradorligi asosida kompaniya ishtirokchilari va byudjet samaradorligi shakllanadi.

Iqtisodiyotini rivojlantirish klasterli strukturasidagi o'zgarishlar asosiy ta'sir etuvchi omillar sanaladi, hamda milliy, tarmoqlaro, mintaqaviy omillar ta'sirida klaster samaradorligi ortadi.Innovatsion klasterlar rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar ichida eng asosiylari omillarni tahlil qilish sanaladi. Unda mintaqaning klasterli ko'rinishi o'rganiladi. Mintaqa iqtisodiyotini rivojlanishida optimal rivojlanish modellarini tanlash, mintaqaning tarmoqli strukturasini ishlab chiqish, statistik ma'lumotlarni tahlil qilish orqali mintaqa potentsialini o'rganishdan iborat.

O'zbekiston Respublikasi shu boisdan ham iqtisodiyot raqobatbardoshligini oshirish uchun bosqichma – bosqich tarkibiy o'zgartirish yo'lidan bormoqda. Bu islohotlarning asosiy maqsadlari boshida yalpi ichki mahsulotning xomashyo savdosiga asoslangan tarkibini yo'qotishga qaratilgan bo'lsa, jahon iqtisodiy inqtirozi oqibatlarini bartaraf etish sharoitida esa milliy mahsulot raqobatbardoshligini oshirishga qaratilgan iqtisodiyotni barcha tarmoqlari kabi qishloq xo'jaligida agrosanoat klasterlarlashtirishdan iborat. Bu agrosanoat klasterlari natijasida xom ashyolar eksporti qisqarib boradi va tayyor mahsulotlar realizatsiyasi ortib boradi.

Bu esa iqtisodiyotga katta miqdorda samara olinishiga sabab bo'ladi. Iqtisodiyotdagi tarkibiy o'zgarishlarni amalga oshirish, mavjud ishlab chiqarish salohiyatidan samarali foydalanish, aholi farovonligi va turmush daradasini oshirish borasida keng imkoniyatlarga ega bo'lindi. Bu imkoniyatlarni ishga solish tobora keng ko'lam va jadal sur'at olayotgani bois aholining mahsulotlarga bo'lgan talabini qondirish, yetishtirilgan paxta xom ashyosini respublikamizning o'zida chuqur qayta ishlash, sifatli ekologik toza, raqobatbardosh tayyor mahsulot ishlab chiqarish borasida ijobiy natijalarga erishilmoqda.

«Bugungi kunda iqtisodiyotning yetakchi tarmoqlarida ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, texnik va texnologik jihatdan qayta jihozlash bilan bog'liq ishlarning ahvoli o'ziga jiddiy e'tibor qaratishni talab qiladi»[6]. Chunki,bozor iqtisodiyoti sharoiti sanoat korxonalari bozor talablariga moslashib, faoliyat yuritishining asosiy sharti ularning texnik va texnologik nuqtai nazardan jihozlanish darajasi, fan – texnika taraqqiyotining oxirgi yutuqlariga mos bo'lishi talab etiladi. Bu esa ularning raqobatbardosh mahsulot ishlab chiqarishini ta'minlaydi.Klaster samarali bozor mexanizmi xisoblanadi.

Qishloq xo'jaligida paxta xom ashyosi qimmatbaho xom ashyo bo'lib, undan 300 ga yaqin turli xil mahsulotlar ishlab chiqariladi. 100 kilogramm paxta xom ashyosidan o'rta hisobda 30-35 kilogramm sanoat uchun zarur hisoblangan paxta tolasi olinadi. Bu tolani to'qimachilik korxonalarida qayta ishlash natijasida 3000 metr atrofida to'qima olish mumkin. 100 kilogramm paxtadan yana 6-8 kilogramm momiq, 11-12 kilogramm yog', 2,5 kilogramm sovun va boshqa mahsulotlar olish mumkin.19-asr oxirlarida mamlakatimiz hududida paxta yetishtirish va uni qayta ishlash juda sodda usullarda amalga oshirilar edi.

Mamlakatimiz hududida birinchi paxta tozalash korxonasi 1881 yilda Toshkentda qurilgandi. Tolani chigitdan ajratish va qo'lda xarakatga keltiriladigan vintli presslagich yordamida toylashdan tashqari barcha ishlar qo'l bilan bajarilar edi. Undan keyingi yillarda paxta yetishtirish va paxtani qayta ishlash asta-sekin rivojlana bordi. O'sha vaqtlardagi paxta tozalash korxonalari sanoat-savdo korxonalari shaklida edi. Ular paxtani sotish markazlarida yuzaga keldi. Shu sababli, paxta tozalash korxonalari asosan shahar hududlarida qurildi. Paxta ekiladigan maydonlar ham kengayib bordi.

Agrosanoat klasterlash tajribasi dunyo amaliyotidan o'tgan jarayondir, agrosanoat ishlab chiqarish miqdorini ko'paytirmasdan, strukturaviy o'zgarishlarga, maxsulotlarni raqobatbardoshligi ortadi, innovatsion yo'nalish jadallashadi. Shuningdek, klasterlash mintaqaviy rivojlanishning eng samarali mexanizmalaridan sanaladi,axoli bandligi va turmush farovonligini oshiradi. Agrosanoat klasterlar maxsulotlarining raqobatbardoshligini ortishi esa uning ishtirokchilari o'rtasida iqtisodiy manfaatni orttiradi. Shu orqali mintaqalararo iqtisodiy integratsiya rivojlanadi va optimal variantdagi agrosanaot klasterlari joylashuvini belgilaydi.

Shu bilan birga agrosanoat klasterlari samarali faoliyat yuritishlari uchun ma’lum muammolar mavjuddir:

- Klasterlarni rivojlantirish bo‘yicha informatsion, kontsultatsiya, metodik qo‘llab- quvvatlash mexanizmi to‘liq ishlab chiqilmagan;
- Klasterlashtirish siyosatini yuritish bo‘yicha Respublika Xukumati tomonidan qabul qilingan qarorlar, farmonlar, davlat dasturlari maxalliy xokimiyat tomonidan bajarilishda sustkashlikga yo‘l qo‘yilmoqda;
- Klasterlar tashkil etish bo‘yicha loyixalarni davlat byudjetidan moliyalashtirish chegaralangan;
- Innovatsion yo‘nalishdagi agrosanoat klasterlarini tashkil etish bo‘yicha olib borilayotgan ishlar juda sust darajada olib borilmoqda;
- Mamlakat mintaqalarining o‘ziga xos bo‘lgan tabiiy, iqlimiy, demografik, tuproq strukturasi kabi bir qator omillar inobatga olinmayotganligi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Е.А.Монастырный. Инновационный кластер. Инновации. №2 (89) 2006 г
2. Т.Ю.Ковалева. Алгоритм идентификации и оценки кластеров в экономике региона. Вестник-Экономика.№4 (11) 2011 г
3. Е.Самова. Промышленные кластеры. Зарождение, функционирование и упадок // Мировая экономика и мелденародные отношения.№ 4, 2011 г
4. С.Г.Азипова, Г.А.Бовков, Х.Х. Сохраков. Закономерности формирование, тарнсформаций и развития АПК // Управление экономическими системами.№ 39, 2012 г
5. М.Портер. Конкуренция. М. “Вильямс”, 2005 г
6. Karimov I. Yangilanish va barqaror taraqqiyot yo‘lidan yanada izchil harakat qilish, xalqimiz uchun farovon turmush sharoitini yaratish- asosiy vazifamiz. Xalq so‘zi,.2007 yil, 13-fevral.